
Упровадження ідей інтегрованого навчання на уроках української мови та літератури

Чуб Тамара, учителька української мови та літератури,
учитель-методист комунального закладу
«Миколаївський ліцей» Зачепилівської селищної ради
Красноградського району Харківської області

У статті розглянуто доречність і ефективність вивчення української мови та літератури у взаємозв'язку з іншими навчальними предметами. Визначено практичне застосування та навчально-виховні можливості інтегрованих завдань, запропоновано практичні шляхи мовно-літературної інтеграції.

Ключові слова: інтеграція, інтегрований урок, міжпредметні зв'язки, інтерактивні технології.

Ще кілька століть тому Я. А. Коменський уперше використав поняття інтеграції: «Усе, що знаходиться у взаємозв'язку, повинно викладатися в такому ж взаємозв'язку». В. О. Сухомлинський у середині ХХ ст. провів «уроки мислення в природі» – один із найвдаліших прикладів інтеграції різних видів діяльності, об'єднаних однією метою. Нині ж робота вчителя спрямована на формування особистості, яка володіє вміннями та навичками, вміло, комунікативно вправно використовує всі засоби української мови, терміни, постійно виявляє увагу до культури й естетики. На сучасному етапі розвитку освіти технології інтегрованого навчання відіграють одну з головних ролей у досягненні основного завдання якісної освіти, спроможної забезпечити людині самостійне досягнення життєвої мети, творче самоствердження в різних сферах.

Інтегровані уроки характеризуються високою інформативністю, глибиною, різноплановістю, що сприяє підвищенню мотивації учнів і, відповідно, рівня їхніх знань. Інтеграція допомагає усунути суперечності між великим обсягом інформації та можливістю її засвоєння дітьми, сприяє подоланню «мозаїчності» знань школярів, забезпечує оволодіння комплексними знаннями, системою універсальних людських цінностей, служить формуванню системно-цілісного погляду, що сприяє формуванню творчого мислення, емоційному розвитку особистості [10, с. 24]. Таким чином, реалізація цього способу дає змогу, не знижуючи програмових вимог, зробити освітній процес цікавим, оптимізувати його за рахунок перебудови змісту навчання та уроку як форми навчання.

Ідеї інтегрованого навчання цікавлять і нас, учителів предметів гуманітарного циклу, бо ми розуміємо, що не можна дати знання якоїсь окремої науки незалежно від інших наук, адже інтеграція, тобто поєднання відомостей інших навчальних предметів навколо однієї теми – це одна з найперспективніших інновацій, яка закладає умови діяльності вчителів і учнів, має великий вплив на ефективність сприйняття учнями матеріалу. Під час підготовки та проведення занять органічно поєднуються навколо однієї теми відомості різних навчальних предметів – це сприяє інформаційному збагаченню сприймання, мислення, почуттів учнів за рахунок залучення цікавого матеріалу, що дає змогу з різних боків пізнати якесь явище, поняття, досягти цілісності знань. Зокрема, під час уроків мови та літератури школярі отримують не лише мовознавчі, літературознавчі знання, а й історичні, правові, філософські, мистецтвознавчі та інші; формуються практичні вміння та навички, розвиваються творчі здібності.

Тож і я, маючи більше сорока років педагогічного стажу, твердо переконана, що у ХХІ столітті предмети не можуть вивчатися відокремлено від реального життя, а урок – існувати сам собою. Інтеграція – невід'ємна складова сучасного навчання, спрямована на реалізацію комунікативних здібностей, пізнавальних інтересів учнів, засвоєння нових знань, формування цілісного мислення. Лише плідна співпраця вчителя та учнів,

взаєморозуміння між ними активізують творче мислення школярів, звільняють від ролі спостерігачів, стимулюють обмін досвідом і знаннями між учасниками навчального процесу [8, с. 57]. Завдяки реформі «Нова українська школа» світова практика інтегрованого навчання приходить нам на допомогу, ґрунтуючись на комплексному підході. Формування ключових компетентностей, умінь, розкриття і розвиток здібностей, талантів і можливостей кожної дитини може реалізуватися через тісну співпрацю вчителів, учнів, батьків [7, с. 14]. У результаті цього навчальний процес стає частиною загальної картини світу.

В Україні мова та література традиційно вивчаються окремо. Та, на мою думку, у процесі формування ключових компетентностей інтегративний підхід до навчання цих предметів дає можливість формувати в учнів іншу якість мислення, ефективно застосовувати знання в нових ситуаціях, підвищити їх дієвість і систематичність. Саме інтегрований підхід до навчання мови та літератури створить нові умови діяльності школярів, надаючи можливості для їх самовираження, творчості, дозволить створити цілісне уявлення про світ [11, с. 67].

Технології інтегрованого навчання у своїй роботі використовуюю постійно. *Досвід показує, що уроки та завдання інтегрованого типу викликають інтерес як у школярів середньої ланки, так і в старшокласників.* Уроки мови та літератури просто неможливо проводити без використання творів живопису, кіно, історичного коментаря, музичного супроводу й т. п.

А сучасні технічні засоби (телевізори, ноутбуки, комп'ютери та мультимедійні дошки є в кожній класній кімнаті нашого ліцею) дають можливість на кожному уроці демонструвати суголосні з ідеєю художнього твору картини, уривки екранізованих творів, аудіозаписи, виконані відомими акторами, популярними співаками, телеведучими, політиками. Найчастіше під час підготовки та проведення уроків української літератури використовую матеріали з історії, образотворчого мистецтва, музики, краєзнавства, зарубіжної літератури, трохи рідше – біології, математики, географії, іноземної мови.

Історичний коментар подаю інколи сама, попередньо звернувшись за консультацією до фахівця, інколи вважаю доцільним запросити колегу – вчителя історії. Презентації, аудіо- та відеозаписи, твори живопису, виставки літератури допомагають зробити ближчими, зрозумілішими історичну епоху, знакові події, історичні особистості. Наприклад, літописні оповіді, уривки з «Повісті минулих літ», «Слово про похід Ігорів», роман П. Куліша «Чорна рада» чи повість І. Франка «Захар Беркут» важко уявити без історичного коментаря, як і думи та історичні пісні, твори А. Чайковського «За сестрою» та Г. Тютюнника «Климко», І. Багряного «Тигролови», М. Коцюбинського «Дорогою ціною» та В. Стефаника «Камінний хрест». Цей перелік можна продовжувати, бо навіть знайомство з казкою Б. Лепкого «Мишка» не обійдеться без екскурсу в роки Першої світової війни на теренах України. Таким чином, ми маємо можливість і самого автора, і його твори наблизити до нас. Не кожен урок зробиш інтегрованим, частіше використовуємо елементи, але практика показує, що ефективними були уроки на такі теми: «Панас Мирний. «Хіба ревуть воли...». Аграрна реформа XIX століття та її наслідки для українських селян», «Валуєвський циркуляр 1863, Емський указ 1876 рр. та їх наслідки», «І. Карпенко-Карий, «Мартин Боруля», Мольєр, «Міщанин-шляхтич» (історія України – українська та зарубіжна літератури); «Василь Стус у колі однодумців. Мистецька спадщина. Шістдесятництво як суспільне явище. Політичні репресії» (література-історія України) та інші.

Цікаво на уроках української літератури проводити інтеграцію з іншими предметами. Надзвичайно змістовним і яскравим був урок на тему «М. Куліш. «Мина

Мазайло». Харків як столиця культурно-мистецького життя України у 20-х роках ХХ ст. Театр «Березіль» (література – мистецтво)».

Надовго запам'ятався дітям урок вивчення твору Є. Гуцала «Лось», на якому вчитель біології, керівник гуртка «Юні екологи» Фатєєва С. О. розповіла про світ природи рідного краю, рослини й тварин, занесених до Червоної книги України. Після перегляду презентації та кадрів науково-популярної програми «Світ дикої природи» п'ятикласники пройнялися ще більшим гнівом, осудом дій бракон'єра Шпичака, бажанням берегти й захищати живу природу. Вивчення творів Г. Тютюнника «Дивак», М. Вінграновського «Сіроманець» також передбачало інтеграцію з біологією. Не менш вдало відбулося вивчення календарно-обрядових пісень у 6 класі: завдяки співпраці з викладачами зарубіжної літератури, музичного й образотворчого мистецтва діти долучилися до фольклорної спадщини інших народів, пройнялися любов'ю до народних пісень, звичаїв і обрядів.

Не один рік поспіль вивчення старосвітської балади І. Малковича «Із янголом на плечі» проводжу з учителем музики, бо після виконання цього твору Марічкою Бурмакою та рок-гуртом «Плач Єремії» заходить розмова про сучасне музичне мистецтво, творчу манеру виконавців.

Через інтеграцію успішно здійснюється особистісно орієнтований підхід до навчання, оскільки учні самі можуть обирати «опорні» знання з різних предметів із максимальною орієнтацією на свій досвід. На уроках літератури школярі переконуються, що одні й ті ж явища можна відтворити кількома способами: словом, мелодією, малюнком і т. п. Вивчаючи, наприклад, пейзажну лірику Т. Шевченка, діти сприймали інформацію від трьох учителів: літератури, музики, біології. Доречними на уроці були й картини – «двовзори» Олега Шупляка (вони так зацікавили дітей, що й тепер, під час дистанційного навчання, діти самостійно знаходять їх для ілюстрування якоїсь теми). Оскільки художня література є словесним видом мистецтва, твори живопису мають свою графічну специфіку зображення навколишнього життя, впливаючи на емоції, доповнюючи враження про літературний твір. Тому я часто свою розповідь поєдную з наочним образом, відтвореним на полотні. Здебільшого це тематично близькі картини (наприклад, поема Т. Шевченка «Катерина» і картина «Катерина»), ілюстрації до творів письменників (як-от: «Мені тринадцятий минало», «Гайдамаки під Уманню», «Битва козаків зі шляхтою» І. Їжакевича до творів Кобзаря). Старшокласники глибше зрозуміли внутрішній світ В. Винниченка, ознайомившись із його картинами. Вивчаючи в 9 класі мистецьку спадщину Шевченка-художника, ми взяли для аналізу не тільки його твори з циклу «Притча про блудного сина»: «Програвся в карти», «У шинку», «Кара колодкою», «У в'язниці», але й біблійну притчу, і уривки з твору «Блудні сини України» Є. Сверстюка, і пісню Кузьми Скрябіна «Країна». І розмова велася не тільки про талановитість художника, а й про актуальні для українського народу проблеми, порушені в усіх цих творах. Чим не матеріал для написання есе в публіцистичному стилі на суспільну чи морально-етичну тему? Так відбувалася інтеграція не тільки навчальних предметів, а й світоглядних думок, практичних навиків, компетентностей.

Багато років поспіль займаючись краєзнавчою роботою, розробила цикл уроків літератури рідного краю з використанням як традиційних форм і методів, так і інтерактивних методів особистісно орієнтованого навчання: «обери позицію», «сенкан», «мозковий штурм», «шість капелюхів», «акваріум», «кола Вена», «клоуз-тест», «ментальна карта», «ажурна пилка» та ін. Звісно, без інтеграції уроки ознайомлення з талановитими земляками не були б цікавими й ефективними.

Так, урок-рольову гру за повістю А. Хижняка «Тамара» я планувала разом з учителем історії, який провів екскурс у роки Другої світової війни й концтабір Освенцім.

Урок за творами поетів Зачепилівщини «Філософія життя» відбувся за участю практичного психолога Губи Н. В., яка запросила випускників до розмови про важливі для кожного поняття добра і зла, людини і вічності, страху і виховання характеру. І тільки після цього ми розглянули в контексті порушених проблем твори М. Миценка, В. Крупки, Т. Підгорної, О. Дуки, Б. Четверікова.

Запам'ятався урок захисту проєктів «Криниця невичерпної краси» на основі матеріалів творчості фольклорного ансамблю «Веселка», що був проведений разом з учителем музичного мистецтва Лопаткою В. Г. Незабутні емоції викликав у присутніх інтегрований урок (література – краєзнавство – історія України) «Обпалена юність» за творами митців Зачепилівщини про війну. Учителю історії після проведення вікторини розповів про Харківщину в роки Другої світової війни, окупацію району та діяльність партизанських загонів, участь наших земляків у запеклому бою під с. Пушкарівка на Дніпропетровщині. Доречними були твори Г. Манченка та М. Миценка, батько якого загинув у тому бою; пісня на слова ветерана війни П. В. Бабкіна, вірші К. Х. Балабухи, у минулому викладача ХДПУ; зустріч з автором історико-документальної повісті «Обпалена юність» В. Д. Зоріним [14, с. 34].

Не менше можливостей проведення інтегрованих уроків під час навчання мови. На результативності позитивно позначається формування мовленнєвих навичок, тому, наприклад, під час вивчення теми «Запозичені слова» працюю в тандемі з учителем англійської мови Чуб Т. О, і це дає добрі результати. Та і нам, учителям, інтегровані уроки допомагають по-новому бачити свій предмет, глибше усвідомлювати його співвідношення з іншими науками, створювати цілісні уявлення учнів про світ, суспільство, науку, мистецтво, літературу.

Розуміючи це, *протягом багатьох років я створювала власну методичну скарбничку – цикли уроків мови, мовна і мовленнєва змістові лінії яких реалізуються через соціокультурну змістову лінію.* Ретельно дібраний до кожного уроку матеріал, різноманітність форм, методів, прийомів роботи, творчий підхід дають бажаний результат: учні не лише мають необхідні знання та навички, але й пам'ятають імена видатних українців, пишаються тим, що живуть в Україні, яка чекає від них активної громадянської позиції, щирості, небайдужості. Вдалими за методичними показниками, виховним потенціалом, досягненням поставлених завдань є збірки «У сузір'ї славетних (на уроках мови – про видатних українців)», «Чарівниця з Богданівки», «Герої не вмирають», «Берегині нашого життя (на уроках мови – про видатних українок)». У підготовці та проведенні уроку підготовки до ЗНО/НМТ на тему «Види простих речень (Леонід Каденюк)» мені допомагали вчителі фізики Кравцова С. М. та основ здоров'я Нищета К. Г, «Відміни іменників. Закінчення іменників І відміни (родина Алчевських)» і «Дієслова доконаного та недоконаного виду (Д. Яворницький)» – учитель історії Владимирець О. М. Цікаво було працювати дев'ятикласникам під час вивчення складнопідрядних речень з кількома підрядними, виконуючи завдання з текстами про Яра Славутича – учитель географії ознайомив їх з причинами та етапами еміграції, українською діаспорою в різних країнах, поняттями *міграція, імміграція*; керівник гуртка «Літературне краєзнавство» – із впливом літературних угруповань «МУР», «Празька школа», «Слово» на літературний процес. Учні з цікавістю, не знижуючи темпу уроку, знаходили в текстах СПР, визначали вид підрядності, складали схеми речень, аналізували складні синтаксичні конструкції. Елементи інтегрованого навчання були наявні під час розгляду тем «Правопис іменників І та II відмін у Кл. відмінку (Гізела Ципола)» – (мова – музичне мистецтво), «Розряди прислівників (Айна Гасе)» – (мова – трудове навчання), «Речення з кількома рядами однорідних членів (С. Крушельницька)» – (мова – мистецтво), «Односкладні речення як частина складного речення (Лілія

Підкопаєва)», «Способи передачі чужого мовлення. Цитата. Розділові знаки при цитаті (О. Теліга)».

Перелік можна продовжувати, та *розглянемо деякі приклади фрагментів інтегрованих уроків*. Отже, знайомлячи шестикласників із темою «Загальні та власні назви. Велика буква і лапки у власних назвах» на прикладі текстів про художників С. Васильківського та В. Касіяна, для закріплення вивченого матеріалу запропонувала такі завдання [16, с. 11]:

1. Вставити розділові знаки та пропущені букви, пояснити вибір орфограм і пунктограм (метод «Обери позицію»).

З тр..х з половиною тисяч.. творів С. (В,в)асильківс..кого нині відомо близ..ко п..ятисот. Це зокрема такі полотна як По Дінцю В..сна на ...країні Ранок. Отара в ст..пу Козача левада Дніпровські плавні Козаки в ст..пу Дума про трьох братів Ярмарок у ...олтаві та ін. Разом із М. Самокишем (В,в)асильківський ..творив альбоми З української давнини та Мотиви ...країнського орнам...нту. Його картини зб..рігаються в музеях і галереях (К,к)и..ва, Хар..кова, (С,с)ум, (О,о)деси.

Словникова робота: полотно, левада, плавні, галерея.

2. Підкресліть члени речення у вказаному реченні. Поясніть значення слів: Шевченків – шевченківський, материн – материнський. Чи можна їх використовувати як рівнозначні? Поясніть вибір орфограми у власних назвах. Які загальні назви їм відповідають? (метод «Прес»).

Усе багате на події життя Василя Ілліча Касіяна віддане мистецтву. Дитинство його минуло на мальовничому Покутті в Галичині, що була відірвана від України під владу Австро-Угорщини. Касіян багато зробив для свого народу, але найбільше в його доробку нас приваблюють твори, присвячені великому Кобзареві. Глибоке знання історії, культури України, уміння наблизитися по духу і тону Шевченкової поезії дає змогу створити ілюстрації, співзвучні невмирущим творам. Найвизначніші його полотна – «Повстання арсенальців», «Шевченко серед селян», «Чайковський на Україні», ілюстрації до творів Франка, Стефаника, Шевченка, Кобилянської.

3.Творча робота. Скласти твір-мініатюру за однією з картин С. Васильківського чи В. Касіяна, використавши власні назви, у перших 4-х визначити морфологічні ознаки.

Під час роботи над темою «Основні види підрядних речень. Означальні, з'ясувальні, обставинні речення» на прикладі дібраного матеріалу про народну художницю Катерину Білокур пропоную учням

9 класу такі завдання:

1. **Робота в групах.** Указати СПР з підрядними означальними, з'ясувальними чи обставинними. Скласти схеми цих речень. Пояснити написання та значення виділених слів.

I група. *Кожен великий національний талант самою природою закодований мислити планетарно, виступати від імені свого народу й людства в цілому. А Катерина несла в собі багато любові до України, багато розлуки і розпачу, бо гостро реагувала на несправедливість і облуду, на цинічну наругу над людиною. Могутньою зброєю її спілкування з людьми і природою стала квітка, яку вважала живою істотою, окрасою і очима землі, найпоетичнішим створінням серед царства рослин.*

II група. *Квіти, речі, предмети в її композиціях живі й теплі, бо художниця щиро та безпосередньо дивувалася довкіллю, первозданно відкривала його для себе й інших. Тому її картини – своєрідні поеми про звичайні чудеса природи, до яких ми ще вчора були*

байдужими. Під впливом її чудових творінь ми починаємо вірити в те, що справжня краса – це велика сила.

III група. *І хоч найбільше любить Катерина польові, садові, лісові, хатні квіти, та захоплюється і тропічними, особливо орхідеєю. І бегонія, квітка диковинна, з якою віч-на-віч зустрілася вперше тільки в ботанічному саду, полонила її уяву. Однак чаклувати днями над орхідеями, бегоніями не мала змоги, бо не стали вони героїнями її полотен. Іншим, значно простішим і менш вибагливим, що росли довкола неї на землях Яготинщини, Пириятинщини, надала вона перевагу – і вони знесмертили її ім'я.*

2. Мозковий штурм. Підкреслити в кожному реченні граматичні основи, накреслити схему вказаного речення. Визначити види підрядних речень. Прочитати речення, правильно інтонуючи. (Для вчителя: Шляхом спостереження підвести до висновку про речення з кількома підрядними).

І все-таки мудрість не в тому, щоб не впасти, а в тому, щоб таки впасти і підвестися тоді, коли всі думають, що ти впала назавжди, Катерино. Доля грасувала тебе, як хотіла, але ти знову й знову тягнулася до краси, як тягнеться квітка до сонця, і таки випростовувалася знову. Ти таки схожа на подорожника, який знає, що його топтатимуть, але ростиме лише біля дороги, де ходять люди, знає, що на нього не звертатимуть уваги, аж поки не заболить рана, і він простить дотеперішню байдужість подорожніх, забуде свої образи і припаде до рани, бо він – подорожник... для подорожнього.

Завдання: словникова робота: **грасувала**. Значення слова, підібрати синоніми.

3. Демонстрація ілюстрації картини К. Білокур «Рідне поле».

Завдання: скласти по одному реченню з підрядним означальним, з'ясувальним або обставинним за змістом картини, визначити їх вид.

Додаткове завдання: з тексту В. Нагая про цю картину виписати СПР, скласти їх схеми, визначити вид.

У багатій епістолярній спадщині художниці, дуже оригінальній і цікавій, є лист, у якому Катерина Білокур пояснює зображене на картині «Колгоспне поле». Майстриня писала, що ця картина намальована з натури – вулиця села, двори, обгороджені тинами, а за тинами квітів, квітів, і вулицею їде трактор. І от уже трактор виїхав на край села, де живуть Сашка Сашчиха, Яків Гнатович, дід Савка, дядько Демид... І які в них чудові дворики з зеленими садочками, і скільки там насаджено чудових квітів! (За В. Нагаєм)

4. Метод «Обери позицію»: довести своє визначення виду підрядних речень у таких реченнях:

а) Катерина любила тендітну берізку, тому не дивно, що так тепло й щиро разом із квітами оспівала її, а одну з картин із ніжністю назвала «Квітки і берізоньки увечері».

б) Прагнучи намалювати свій автопортрет, Катерина знала, що найважче буде намалювати свої очі, але починати вона мусить з очей, решту вони підкажуть самі.

в) Катерина говорила, немов співала, співаючи – немов говорила, і відчувалося, що український фольклор був основою її мислення, джерелом її мудрості, образного вислову.

г) У листах Катерина Василівна бере в полон не лише незвичайним своїм життєписом, а й подиву гідним огром-світом, у якому багато місця для роздумів про сутність митця та його поезії, про витoki лабораторії творення.

г) А мені це так хотілось по Україні прогулятись, в туманах синіх погойдатись, що ранками над водами встають (з листа до Емми Гурович).

д) Квітування соняшника вона не лише любила, але й знала, а це означало: коли усім нам він здається жовтим, її око назбирує в цьому кольорі аж одинадцять відтінків.

е) Обігріта сонцем мурава була всяяна кротячими кучугурами, жовтими сполохами звіробою, східно-білою чемерицею, шелестливим самосилом, медово-молочною кипінню ромашки, і Катерина відчувала на зеленому чолі планети, що намотувала на себе шовкову пряжу дня, тінь всеплодючої літньої щедрості.

Словникова робота: автопортрет, життєпис, огром-світ, мурава [15, с. 21].

Отже, інтеграція в сучасній школі – це вимога часу, актуальна для всіх, хто зацікавлений у формуванні всебічно розвинутої особистості, яка сприймає світ цілісно та здатна активно діяти в усіх сферах. Уроки мови й літератури розкривають великі можливості щодо впровадження технологій інтегрованого навчання, передбачають компетентнісний потенціал, сприяють емоційному ціннісному ставленню дітей до навчання. І ці можливості ми маємо використовувати у світлі завдань Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Біляєв О. М. Інтегровані уроки рідної мови. *Дивослово*. Київ, 2003. С. 6 – 10.
2. Богосвятська А.-Н. Пленерні уроки – уроки мислення серед природи. Львів: Академія гармонізації особистості, 2019. 64 с.
3. Вердіна С. В., Панченко А. Г. Секрети педагогічної майстерності. Уроки для вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 111 с.
4. Ворожейкіна О. М. Сто цікавих ідей для проведення уроку. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 287 с.
5. Державний стандарт базової і повної середньої освіти.
6. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 02.05.2023)
7. Дорофєєва Є. А. Реалізація інтегрованого підходу на уроках української мови. URL: <http://s-journal.cdu.edu.ua> (дата звернення: 10.05.2023)
8. Концепція Нової української школи. URL:
9. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 05.05.2023)
10. Олійник А. М. Інтегроване навчання старшокласників у контексті вивчення морфології української мови. *Матеріали VI щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки»*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. С. 55 – 61.
11. Підласий І. П. Продуктивний педагог. Харків: Основа, 2009. 360 с.
12. Рева О. В. Інтегроване навчання як умова формування компетентної сучасної особистості. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-integrovane-navchannya-yak-umova-formuvannya-kompetentno-suchasno-osobistosti-38298.html> (дата звернення: 12.05.2023)
13. Фідкевич О., Курач Л. Реалізація інтегрованого курсу з мови та літератури. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/425> (дата звернення: 15.05.2023)
14. Чуб Т. М. Берегині нашого життя (на уроках мови та літератури – про видатних українок). Зачепилівка, 2015. 101 с.
15. Чуб Т. М. Герої не вмирають. Зачепилівка, 2015. 68 с.
16. Чуб Т. М. Напувала їх натхненням зачепилівська земля. Уроки літератури рідного краю. Харків, 2017. 115 с.
17. Чуб Т. М. Чарівниця з Богданівки (на уроках мови та літератури – про К. Білокур). Харків, 2017.
18. Чуб Т. М. У сузір'ї славетних (на уроках мови – про видатних українців). Зачепилівка, 2010. 48 с.